

Scientific journal
«ECONOMICS AND FINANCE»

CARICOM
BARBADOS

Topical issues of social pedagogy

Collective monograph

The monograph is included in scientometric database RSCI

CARICOM
BARBADOS
2017

CARICOM, BARBADOS

Topical issues of social pedagogy

Science editor:

Drobyazko S.I.

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Professor of RANH

Reviewers:

Valeriy Okulich-Kazarin,

*Doctor of Educational Sciences, Professor of Institute of Administration of
Academy J.Dlugosza in Czestochowa (Poland)*

Shatalova Nina Ivanovna,

*Doctor Hab. in Social Sciences, Professor, Head of the Department of Personnel
Management and Sociology of Ural State Railway University (Ekaterinburg, Russia)*

Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. - CARICOM, Barbados, 2017. - 212 p.

ISBN 978-0-9955865-1-2

Modern educational system is characterized by dramatic changes in all of its links, aimed at achieving a new quality of education. The concept of modernization of education and strategy define the main priorities of these changes - update the objectives and content of education, educational methods and technologies based on the latest achievements of science teaching and innovative approaches to improve it. The book This textbook contains material that reveals the reasons for the need of educational innovations and their implementation in a professional school in modern conditions; the basic concepts, theories and concepts on which they are based; the nature and patterns of pedagogical innovations.

Collective monograph is intended for politicians, scientists, entrepreneurs, teachers, postgraduate students, students, in the field of educational technology specialists.

ISBN 978-0-9955865-1-2

© 2017 CARICOM, BARBADOS

© 2017 Authors of the articles

© 2017 Drobyazko S.I.

CONTENT

REALIZATION OF THE PRINCIPLE OF LEGAL SOCIALIZATION OF A PERSONALITY IN THE FOREIGN ECONOMIC CONTEXT. VIRA ALIIEVA-BARANOVSKA	4
ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ. ГУК О. Ф., ЧЕРНУХА Н. М.	30
THE WAYS OF TEACHING STAFF ADVANCED TRAINING IMPROVEMENT: EXPERIENCES AND PERSPECTIVES. KOVALCHUK VASYL	56
ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ ЇХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ. КРАВЕЦЬ Н.П.	79
ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ШКОЛИ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ. МАТВІЄНКО О.В.	100
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ. ОЛЕКСЮК НАТАЛІЯ	123
ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ. ТЕРНОПІЛЬСЬКА В. І., ЛИТВИНЕНКО О. Г., ПОНОМАРЬОВА О. Ю.	135
THE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES AT THE FACULTY OF HISTORY IN TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV: PAST AND PRESENT. MOGYLNY LEONID, LIASHCHENKO OLESIA	154
IMPACT OF GLOBALIZATION AND INFORMATIZATION OF SOCIETY ON THE EDUCATIONAL PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE STUDYING. BORZENKO O.P.	170
«МІЙ ШЛЯХ» – ПЕРШИЙ ТАНЕЦЬ ПРЕЗИДЕНТА США ДОНАЛЬДА ТРАМПА НА БАЛУ В ЧЕСТЬ ІНАВГУРАЦІЇ (ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ). ПЕТЬКО Л.В.	185

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Тернопільська В. І.,

д.пед.н., професор

Литвиненко О. Г.,

здобувач кафедри теорії та історії педагогіки

Пономарьова О. Ю.

здобувач кафедри теорії та історії педагогіки

Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна, м. Київ)

Стрімкий розвиток демократичних процесів в країні актуалізує проблему формування толерантності як детермінанти формування соціальної активності особистості. Ці процеси повною мірою спрямовуються на адаптацію людини до політичної, економічної, культурно-демографічної ситуації та шліфують її здатність розвиватися духовно, інтелектуально, фізично. Одним з актуальних завдань сучасної освітньої політики виступає виховання соціально-активної, високодуховної, підготовленої до активної, творчої, соціально-значущої й міжкультурної життєдіяльності молодшої людини [34; 35; 38; 44].

Зазначимо, що стан морального, соціально-комунікативного розвитку людини визначається, насамперед, її міжособистісними взаєминами, що в свою чергу, передбачає позитивне ставлення до внутрішнього світу іншої людини, не протиставленні «Я – Інший (Він)», сформованість духовно-моральних якостей особистості та її готовність до відповідної поведінки завдяки усталеним навичкам толерантних взаємовідносин де толерантність виступає як механізм соціально-активної взаємодії із середовищем, що оточує підростаючу особистість [3; 14; 15; 16; 18; 19; 20; 29; 30; 40; 41; 44].

Окрім цього, слід врахувати, що толерантність, як складова соціальної активності особистості, ґрунтується на певному рівні знань зміст яких розкривається у нормах і цінностях прийнятих у соціумі та є основою для їх практичного втілення в контексті толерантних взаємин. Зокрема, на основі соціальних норм і цінностей відбувається формування певного ставлення до своєї поведінки, партнерів зі спілкування, взаємодії та суспільства в цілому. Зважаючи на це, норми та цінності виступають умовою пізнання дійсності,

оскільки лише завдяки їм у них виробляється ціннісне, толерантне ставлення до інших людей, актуалізуються їх самоціннісні потенціали [26; 27; 28; 39; 43].

Як писав А. Макаренко у «Книзі для батьків»: «Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни світу. Виховання дітей є найважливішою галуззю нашого життя. Вони творитимуть історію». Здійснити це можливо за умови безболісного, адекватного входження особистості в суспільне життя під керівництвом учителя, який активно включається в навчально-виховний процес.

Проблема соціальної активності особистості розкривається у працях філософів (В.Андрущенко, Ю.Волков, О.Кирилюк, В.Коган, В.Мовчан, М.Вебер та інших), педагогів, психологів (А.Макаренко, В.Сухомлинський, Б.Ананьєв, К.Абульханова-Славська, О.Киричук, А.Мудрик, Л.Петько та ін.).

Феномен толерантності як соціальної цінності розглядали у своїх роботах Ю.Іщенко, В.Компанієць, В.Присакар, О.Швачко. Педагогічному аспекту толерантності присвячені роботи: Л.Бернадської, В.Бойченко, Е.Койкова, О.Лавроненко, О.Лисенко, В.Лопатинської, О.Матвієнко, Н.Мирончук, В.Тернопільської, Т.Троценко та ін.

Активність особистості вчені окреслюють як одну з якостей соціального суб'єкта, що включає в себе сукупність власних можливостей (особистісних здібностей, умінь, знань і навичок, спрямованість творчих прагнень на досягнення життєвої мети, потреб, інтересів тощо). На їх думку, активність виявляється в різних видах і формах індивідуальної та колективної діяльності індивіда в житті суспільства [31, с. 15; 18].

Так, у філософському словнику означений термін розглядається як поняття, що відображає характер функціонування індивідів та соціальних груп у суспільстві. Активність пов'язана з перетворенням інтересу в фактор дії, з пізнанням, цілеполяганням та перетворенням дійсності, обумовлена діяльною природою людини, протиріччями між умовами існування та об'єктивними потребами особистості, спрямована на ліквідацію невідповідності між потребами й умовами буття суб'єкта [32].

Відтак, активність можна визначити як поняття, що виражає сутність діяльності особистості й протиставляється поняттю споглядальності. Однією з найголовніших умов розвитку активності виступає взаємодія індивіда з соціумом, що проявляється у різноманітних видах діяльності, задоволенні соціальних потреб, вияві толерантності.

В нашому випадку ми спираємось на визначення толерантності як моральної цінності особистості, яка характеризує терпиме ставлення, повагу, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної належності; інших поглядів, характеру, темпераменту, звичок; різних культурних груп чи їхніх представників, різноманітних форм самовираження та самовиявлення людської особистості.

Варто зазначити, що саме людська особистість на сучасному етапі розвитку людства все більше і більше розглядається як неповторна індивідуальність, як суб'єкт толерантної взаємодії у просторі власних життєвих координат, що одночасно перебуває у багатовимірній суспільній реальності.

Термін «соціальний» (від лат. *socialis* – загальний, суспільний) – стосується всього загальнолюдського, тобто того, що пов'язане із спільним життям людей, різними формами їх спілкування, передусім того, що належить до суспільства й суспільності... [33].

Поряд з цим філософи стверджують, що духовний світ людини невід'ємно пов'язаний з духовним світом суспільства, набуттям соціальних якостей, її корисності [17, с. 45–46]. Філософи давнини розглядали особистість як приналежну до природи і невід'ємну її частину.

Соціальну активність ми розуміємо як внутрішній регулятор діяльності людини в соціумі. Зокрема, активність особистості своє найвище вираження отримує в самодіяльності як особливому виді суспільно-корисної діяльності та відзначається її ініціативністю й самодіяльністю. Соціальна активність передбачає сформованість соціальних якостей.

Соціальні цінності, які відповідають потребам та інтересам особистості, у поєднанні з соціальними нормами складають єдину ціннісно-нормативну

систему регуляції поведінки індивіда, а також виступають у якості феноменів суспільної свідомості. Саме вони набувають для особистості значення цілей, соціальних орієнтирів, мотивують діяльність і дають змогу здійснювати її в певних соціально схвалених межах [1, с. 58–59].

Крім того, соціальна активність особистості виступає суттєвою суспільною якістю людини та виявляється в її здатності до цілеспрямованої взаємодії із середовищем, внутрішньої готовності до дії та характеризується усвідомленою й енергійною діяльністю.

Наслідком соціальної активності виступає соціалізація як процес і кінцевий результат взаємодії людини з природним, предметним, соціокультурним середовищем, результат виховання громадянина держави, його фізичного, психічного, соціального й духовного розвитку. Соціальне середовище, в якому формується особистість, треба розуміти не тільки як оточення, але й як систему можливостей, вимог та очікувань, яка виконує конструктивні й диригентські функції щодо цього процесу.

У цьому контексті соціальна активність виступає рушійною силою до діяльності та є складною системою особистості школяра, що включає: ініціативність, ґрунтовність знань, умінь і навичок, що формуються внаслідок цього процесу.

Соціальна активність виявляється у здатності людини змінювати навколишню дійсність у відповідності до особистих потреб, поглядів мети. Разом з тим, в процесі свого розвитку особистість набуває цінностей, форм поведінки, переконань, якостей, які необхідні їй для існування в соціумі, поступово розширюючи свої соціальні якості.

Соціальну активність можна окреслити як складну інтегровану якість особистості, що виявляється в ініціативній, спрямованій, соціально значимій діяльності і готовності діяти в інтересах соціальної спільності.

Разом з тим, ця якість не є природною, на її формування спрямовані зусилля вчителів, батьків, спільноти.

М.Монахов [21, с. 10] визначив критерії оцінки соціальних якостей особистості: 1) товариство – наявність друзів, добровільна участь у колективних заняттях, спортивних іграх, прагнення поділитися своїми радощами з друзями, безкорислива допомога другу, бажання не підвести свій клас; 2) повага до старших – ввічливість, слухняність, надання посильної допомоги вчителям, батькам, дорослим; 3) доброта – доброзичливість, турботливе ставлення до молодших, готовність поділитися книгами, підручниками та ін. з товаришами, любов до тварин; 4) чесність – щирість, правдивість, звичка не брати без дозволу чужі речі, визнання своїх помилок, виконання обіцянок; 5) працелюбність – сумлінне навчання, виконання обов'язків з введення домашнього господарства; активна участь у колективному обслуговуванні, в суспільно корисній праці, інтерес до занять з праці; 6) бережливість – охайний зовнішній вигляд, порядок в особистих речах, дбайливе ставлення до шкільного майна; 7) дисциплінованість – старанність, дотримання правил поведінки в школі, на вулиці, вдома, в суспільних місцях, виконання вимог колективу класу; 8) допитливість – інтерес до всього нового, невідомого, звернення із запитаннями до оточуючих, любов до читання; 9) прагнення бути сильним, спритним – дотримання режиму дня та правил особистої гігієни, щоденне виконання ранкової зарядки, інтерес до занять фізкультурою, активна участь у спортивних змаганнях.

До означених критеріїв, на нашу думку, слід віднести толерантність. Можна стверджувати, що виховання толерантності у школярів потребує включення у виховний процес умов, адекватних їх віковим та індивідуальним особливостям, що виражається, в першу чергу, в готовності вчителя до безоцінного прийняття дитини, яке ґрунтується на довірі, емпатії, відкритості у взаєминах з нею. Крім того, взаємини у дитячому колективі мають бути організовані на засадах взаємодопомоги, довіри, доброзичливого й відкритого спілкування. Особливу увагу слід приділяти практиці гуманних взаємин школярів, наполегливій щоденній роботі, спрямованій на перехід «знаних» мотивів (орієнтація у тому, що таке добре, а що погано) у «реально діючі»

мотиви (повсякденне керування у своїй діяльності засвоєними нормами взаємодії, спілкування, поведінки). Як правило, досить часто спостерігається розбіжність між знаннями і реальною поведінкою вихованців, що виявляється у їх невмінні переносити знання та дії, використані в одній ситуації на іншу, знаходити правильний спосіб поведінки, взаємодії, спілкування на основі вже відомих правил. Досить часто ця розбіжність пояснюється недостатністю практичного досвіду школярів щодо втілення наявних знань у власну поведінку. Щоб подолати цей дисбаланс, необхідно систематично привчати вихованців до вияву толерантності у взаєминах, активності в міжособистісній взаємодії, спілкуванні з оточуючими [29, с. 69–70].

Серед змістових складових соціальної активності особистості автори виділяють основні такі компоненти: афективний (особистість емоційно ставиться особистості до життєвих потреб та діяльності, наявності емоційного досвіду, спілкування); когнітивний (обсяг соціальної інформації, як результату пізнання особистості явищ дійсності законів природи і суспільства); аксіологічний (спрямованість соціальних орієнтацій, що проявляються в характері інтересів, ідеалів, устремлінь; мотиви спілкування і взаємодії з оточуючими; ціннісні орієнтації в основних сферах діяльності); праксеологічний (формування організаторських умінь і навичок, управлінських, виконавських, необхідних для здійснення соціально-комунікативної, громадської, навчально-пізнавальної, трудової діяльності) [9; 11, с. 63–67; 12, с. 9–12].

Успішність формування соціальної активності є відображенням мотивації й виявляється саме в ситуаціях вибору та передбачає наявність ставлення до ровесників, старших, самого себе, оточуючої дійсності; розвиток у них емоційної сприйнятливості; сформованість моральних, комунікативних почуттів (провини, совісті, сорому, відповідальності, симпатій, прихильності, поваги, вдячності); гуманістичну установку на спілкування; розвинуту емпатію; саморегуляцію емоцій, поведінки у міжособистісних взаєминах. Він

характеризує розвиток ціннісно-орієнтаційної свідомості й визначення кола особистісно-значимих цінностей [27, с. 92].

У структурі соціальної активності школярів ми виокремлюємо емоційно-ціннісний, праксичний, когнітивний компоненти. Емоційно-ціннісний компонент інтегрує цінності, установки, переконання особистості й слугує основою формування мотивів соціально-комунікативної культури особистості. Він передбачає сформованість моральних, комунікативних почуттів; гуманістичну установку на спілкування; вміння диференціювати та адекватно в процесі спілкування виражати власні почуття та психоемоційні стани; використовувати емоційну експресію, як засіб спілкування; розвинуту емпатію, позитивну «Я – концепцію», наявність емоційно-позитивного ставлення до ровесників, старших, самого себе, оточуючої дійсності; емоційну саморегуляцію [28].

Слід зазначити, що емоції залежать від мотивів і беруть участь у регуляції діяльності, поведінки в цілому. Невідповідність між мотивами і реальною поведінкою супроводжується емоційними переживаннями. На цій основі ґрунтується моральна функція емоцій – прямий сигнал про розлад між буттям і свідомістю, між учинком і його моральним значенням. Емоції безпосередньо пов'язані з основними мотивами життєдіяльності особистості й можуть тонше, швидко обминаючи логічні розміркування, підказати, як потрібно оцінювати ту чи іншу подію, людину, вчинок [23, с. 11].

За вченими найкращим засобом у справі виховання є дати проявитися в душі дитини будь-якому позитивному почуттю, і залежно від сили цього вияву в душі тоді залишиться певний слід, пам'ять про пережите, що спрямовує волю. Хай діти відчують, якими вони можуть бути чесними, відкритими, благородними, простими, добрими, діяльними. Хай вони запам'ятають хороші порухи своєї душі і стануть вірити собі. Це дуже важливо [24, с. 148].

Праксичний компонент соціальної активності передбачає оволодіння дітьми комунікативними вміннями і навичками, які дозволяють успішно встановлювати контакти з іншими людьми; експресивними уміннями, що

забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивними уміннями, що уможливають пізнавати внутрішній світ партнера по спілкуванню та розуміння самого себе. Цей компонент репрезентує свідомо регульовану поведінку на основі соціально-значущих норм, правил; соціальну активність; успішну адаптацію молодших школярів у соціумі. Його можна охарактеризувати як здатність виявляти ініціативу та творчість, приймати обґрунтовані адекватні рішення в ситуаціях міжособистісної взаємодії. Окрім того, він спонукає вихованців до мобілізації зусиль, спрямованих на самопізнання, самореалізацію ними власних можливостей, до саморозвитку їх як суб'єктів соціально-активної особистості [28].

Когнітивний компонент актуалізує набуття школярами знань і навичок взаємодії з оточуючими, та дотримання й усвідомлення прийнятих у суспільстві цінностей, моделей і норм поведінки.

У цьому контексті слід наголосити, що у кожному суспільстві створюється своя система норм і цінностей, виконання яких є обов'язковим для його членів. Більшість цих унормованих зразків поведінки люди переймають і використовують у своїй життєдіяльності неусвідомлено, у силу усталених традицій.

На думку Л.Канішевської, яка зазначає, що завдяки когнітивному компоненту індивід засвоює соціальний досвід, що охоплює набуття відомостей про форми суспільного життя та взаємодію людей, про соціальні інститути, соціальні норми та цінності; формування затребуваної сукупності основних соціальних ролей [6]. Завдячуючи когнітивному компоненту визначає ступінь аналітичного розвитку молодшого школяра та творчого підходу до проблем, справ.

Т.Мальковська, розглядає соціальну активність з одного боку як стійку рису учня: життєдіяльну, цілеспрямовану, ініціативну, відповідальну з максимальною вимогливістю до себе, яка проявляється у соціальних знаннях, навичках, уміннях. З іншого боку як заохочення до діяльності. Виходячи з цього, вчена виділяє такі критерії соціальної активності: спрямованість

соціальних орієнтацій, кількісні та якісні показники провідних видів діяльності та мотиви, які спонукають до взаємодії з оточуючими людьми [13].

Н.Щуркова зазначає, що в процесі спільної діяльності, коли дитина взаємодіє з іншими людьми, відбувається оволодіння вихованцем етичним досвідом; набуваються відповідні етичні уміння; формуються стійкі реактивні риси, що складають характер людини, породжується структура особистісних цінностей, у їх системі людина як цінність перебуває ієрархічно на найвищому рівні, формується усвідомлене ставлення школяра до себе як людини, набувається відчуття самоцінності. Окреслює коло поведінкових характеристик людини, що відображають культуру її ставлення до інших: особистість зважає на присутність іншої людини й вибудовує свої дії з урахуванням її інтересів; контролює свій настрій, не пригнічує ініціативи іншого, завжди готова висловити своє доброзичливе ставлення й привітність щодо інших і реалізує цю готовність за потреби [37, с. 25–26].

Соціальну активність можна розглядати як складне інтегральне утворення, що включає в себе компоненти двох рівнів: міжособистісної й операційно-діяльнісної взаємодії. Воно спрямоване на установлення соціальних контактів дитини, побудову стійких взаємин у соціумі. Соціальна активність передбачає готовність особистості до взаємодії у соціумі, вияву толерантності.

На нашу думку, толерантність, як одна з детермінант розвитку соціальної активності набуває особливого значення на етапі формування власного світогляду особистості, прийняття відповідальних рішень. Важливим психологічним процесом якого виступає активне становлення самосвідомості та стійкого образу власної особистості, свого «Я», коли особливої актуальності набувають процеси соціальної й особистісної само ідентифікації. Це особливий період у становленні особистості, який характеризується якісними змінами, що зачіпають практично всі сфери життя людини, ведуть до кардинальної перебудови майже всієї системи відносин з оточуючими. Припускаємо, що таким періодом є старший шкільний вік, адже саме в цей період починається активне формування дорослості, свідомість і самосвідомість досягають певного

рівня, а сама дитина опановує соціальні ролі. Саме цей період життя молоді особи значною мірою визначає подальшу життєву орієнтацію, вибір у якості пріоритету мирного співіснування і взаєморозуміння, набуття й укорінення толерантності як однієї з провідних життєвих цінностей [5; 10, с. 57–64].

Зауважимо, що толерантність є системною характеристикою особистості, яка усвідомлює свої права і обов'язки. А вихідною категорією слугує активність, що передбачає пошук і знаходження свого місця в житті, усвідомлення своїх обов'язків стосовно держави, суспільства та іншої особистості [8, с. 12–13]. Саме цей процес пошуку і утвердження притаманний юнацькому віку, адже саме в даний період їхнього розвитку особливо гостро визначається прагнення до самовизначення, самоствердження, самореалізації, що належать до одних із найважливіших потреб старшокласників та є умовою їх гармонійного соціального розвитку. Уявлення про себе, своє «Я» неминуче породжує потребу в реалізації своїх можливостей і здібностей в соціумі, що дає всі підстави вважати реалізацію цих вікових потреб юнаків і дівчат ставити на передній план оволодіння соціально-комунікативною культурою як основного компонента їх особистісного й соціального зростання [26].

На особливу увагу заслуговують змістові компоненти толерантності які мають бути притаманні соціально активній особистості.

Вчені, з огляду на толерантність як складну особистісну якість, виділяють у її структурі такі складники як терпіння, терпеливість, покору і терпимість як до навколишнього середовища, так і до себе [4], окреслюють такі змістові компоненти толерантності як емпатію (співчуття, співпереживання), товарицькість (комунікабельність, альтруїстичні тенденції) та прийняття (прийняття, усвідомлення переживання людини) та ін. [36].

Мотиваційно-ціннісні складові толерантності особистості виявляється в мірі ціннісного ставлення людини до себе, інших, оточуючої дійсності, вмотивованості вчинків та є орієнтиром у її особистісному зростанні. Ці складові є відображенням мотивації й проявляються у ситуаціях вибору, він передбачає наявність емоційно-позитивного ставлення до молодших,

ровесників, старших, самого себе; саморегуляцію емоцій, поведінки у стосунках з усіма учасниками соціальної взаємодії.

Варто зазначити, що у процесі розвитку мотивів толерантності зіштовхується потреби особистості та зовнішній вияв соціального середовища. І, як наслідок, відбувається або добровільне прийняття й особистісна асиміляція соціальних вимог, норм, цінностей, або підкорення без особистісного засвоєння. Звичайно, щоб мотив став реально діючим, його потрібно закріпити в діянні.

Ефективність активної соціальної взаємодії також залежить і від ступеню розвитку емпатії. В аспекті міжособистісної взаємодії, спілкування емпатія розглядається вченими, як виконана за іншого інтроспекція або здатність відчувати, бачити, виокремлювати, відтворювати й реагувати на почуття та переживання інших людей. Вона має складну структуру. В.Тернопільська включає в неї когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти [28, с. 130-131]. Як когнітивне явище емпатія – це спосіб розуміння іншої людини, спрямований на аналіз її особистості, й не тільки осмислене, але й інтуїтивне пізнання її емоційних переживань. Це здатність проникати в афективні орієнтації іншої людини, це співчутливість до її переживань, здатність прилучатися до емоційного життя іншого, розділяти його емоційні стани, відчувати емоційне благополуччя чи негаразди. І, нарешті, поведінковий компонент виявляється в здатності «вкладати» себе в іншого і впливати на зміни його особистості, його підтримці й активній допомозі [22, с. 24].

Одне слово, ми бачимо в емпатії важливий чинник соціально-комунікативного розвитку особистості. Вона є ефективним засобом розкриття, засвоєння й збалансованості внутрішнього змісту міжособистісних взаємин, соціальних норм.

Стрижнем становлення будь-якої риси особистості є рівень знань, якими володіє людина. Такою основою становлення толерантної, соціально-активної особистості слугує достатній рівень знань складників толерантності як когнітивного утворення, що забезпечує його успішне спілкування з

оточуючими та знаходить свій вияв в умінні підходити до питань взаємовідносин з іншими людьми в соціумі [28, с. 74; 2, с. 41–49; 6, с. 14–17].

Зміст цих знань розкривається у правилах, нормах, цінностях прийнятих у суспільстві на основі яких формується певне ставлення особистості до самого себе, своєї поведінки, партнерів зі спілкування, взаємодії. Ми погоджуємося з В.Тернопільською, що саме норми та цінності виступають для людини умовою, засобом, основою, продуктом пізнання соціальної дійсності, оскільки лише завдяки їм у них виробляється ціннісне, толерантне ставлення до інших людей, через їх призму актуалізуються само ціннісні потенціали та можливості [28, с.123-125].

Толерантність ми розглядаємо також як комплекс, що інтегрує загальнокультурні, загальносоціальні знання, а саме: історію та культуру як власного народу, так і народів світу; гендерні, вікові, етнічні та інші соціальні особливості представників різних груп; процеси, які дають характеристику сучасності; цінності, якими керуються в житті різні народи, їхні релігії, особливості політичного устрою держав; знання про норми, цінності, моделі толерантної поведінки, прийняті у соціумі, та усвідомлення доцільності їх дотримання, а також оволодіння системою знань про сутність і особливості толерантності та толерантної взаємодії. Ця якість виражається в актуалізації у свідомості людини знань, набутих нею у процесі взаємодії, спілкування, опорі на узагальнення, що сформувалися в процесі пізнання. Передбачає оволодіння досвідом міжособистісної взаємодії, виявленні толерантного ставлення до ровесників, старших, молодших, саморегуляції поведінки. Толерантність проявляється у діях, учинках, поведінці, вмінні спілкуватися, взаємодіяти з оточуючими.

Знання про толерантність є необхідною, але недостатньою умовою для успішної соціальної взаємодії особистості. Ці знання мають стати її переконаннями та стилем життя. Тому дослідники наголошують на мотиваційно-ціннісній основі знань, оскільки лише тоді знання внутрішньо засвоюються, коли переживаються як цінність, стають внутрішніми мотивами

поведінки. Знання про толерантність набувають цінності за умови їх злиття з почуттями та мотивами поведінки людини.

Діяльнісна складова передбачає практичне використання набутих знань і вмінь толерантних взаємовідносин у реальних ситуаціях, активної взаємодії між усіма учасниками соціальної діяльності. Толерантність в контексті цього аспекту розглядається нами як свідомий вибір і реалізація людиною способів толерантної взаємодії із оточуючим світом і пошуку сенсу в цій взаємодії та виражається у єдності соціальних, комунікативних знань, умінь і навичок.

На нашу думку, саме ця складова є домінуючою серед інших, адже саме вона передбачає вміння особистості діяти в умовах багатовимірному світу, полікультурно [38] мислити, здійснювати саморегуляцію. У той же час людина має виявляти соціальну гнучкість та соціальну перцепцію, бути здатною до позитивної самооцінки.

З огляду на це, виокремлення діяльнісної складової толерантності є досить очевидним, адже толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості це не тільки знання та сформовані ціннісні установки, а й сукупність практичних дій, учинків, завдяки чого люди взаємодіють на основах толерантності чи добирають засоби для цього. Толерантність в контексті цього аспекту дослідження, розглядається нами як вибір і реалізація особистістю способів толерантної взаємодії із оточуючим світом і пошук сенсу в цій взаємодії та виражається у єдності соціальних, комунікативних знань, умінь і навичок.

Виокремлення та аналіз трьох складників толерантності особистості дає нам змогу окреслити основні показники кожного з них, які визначаючи й доповнюючи один одного, характеризують кількісний і якісний аспекти особистості людини та відображають наявність, широту, дієвість вияву толерантності під час соціальної взаємодії.

Зокрема, мотиваційно-ціннісна складова інтегрує цінності, установки, переконання особистості й слугує основою формування мотивів толерантності, що визначається через рівні усвідомлення необхідності оволодіння і вияву

толерантності у взаємодії з іншими. *Показниками мотиваційно-ціннісного компонента* ми визначили: 1) наявність емоційно-позитивного ставлення до себе, ровесників, старших, оточуючої дійсності; 2) визнання цінності самовладання, емоційної саморегуляції; 3) емпатійна зорієнтованість; 4) наявність стійкого інтересу та емоційної оцінки своїх знань щодо толерантності та бажання і наміру оволодіння вміннями і навиками для здійснення толерантних взаємовідносин; 5) гуманістична установка на спілкування.

Когнітивна складова толерантності характеризує співвідношення рівня розвитку знань про культурні норми, правила, моделі поведінки, прийняті в соціумі, віддзеркалює рівень і дієвість знань про сутність толерантності й особливості взаємодії з іншими людьми, структуру й стилі спілкування, а також їх актуалізацію у встановленні й реалізації взаємовідносин, вибір способів, засобів і механізмів взаємодії. Показниками є: 1) розуміння сутності поняття «толерантність» особистості; 2) усвідомлення важливості міжособистісних, міжнаціональних, міжетнічних толерантних взаємовідносин; 3) розуміння існування меж толерантності.

Як вже зазначалося, діяльнісна складова передбачає практичне використання набутих знань і вмінь толерантних взаємовідносин у реальних ситуаціях, активної взаємодії між усіма учасниками соціальної діяльності. Толерантність в контексті цього аспекту розглядається нами як свідомий вибір і реалізація особистістю способів толерантної взаємодії із оточуючим світом і пошуку сенсу в цій взаємодії та виражається у єдності соціальних, комунікативних знань, умінь і навичок. *Показниками діяльнісної складової* нами визначено: 1) вияв свідомої саморегуляції поведінки на основі набутих знань і вмінь толерантних взаємовідносин, відсутність упередженості у стосунках; 2) сформованість у молоді умінь реалізації навичок толерантних взаємовідносин та ступінь відповідності мотивів толерантності поведінки юнаків та дівчат із їх діями та вчинками; 3) здатність налагодження толерантної взаємодії на засадах прав і свобод усіх учасників міжособистісної взаємодії; 4)

здатність до конструктивного вирішення суперечливих ситуацій на засадах терпимості, чуйності й самовладання.

Соціальне самовизначення і пошук себе, власного «Я» нерозривно пов'язані з формуванням світогляду, який в свою чергу включає в себе соціальну орієнтацію особистості, тобто усвідомлення себе частиною соціальної спільноти, відповідальність за своє майбутнє [30, с. 193].

Виходячи із вищезазначеного, можна припустити, що толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості виступає внутрішнім регулятором діяльності людини в соціумі, передбачаючи сформованість соціальних якостей та отримуючи своє найвище вираження в самодіяльності, в наслідок чого й настає соціалізація особистості, являючи собою результат взаємодії людини з багатограним середовищем.

Література:

1. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М.Прохоров]. – М. : СПб, 1997. – 1330 с.
2. Булка Н.І. Креативність і соціальна компетентність // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №10. – С. 41–49.
3. Вайнола Р.Х. Особливості професійної підготовки майбутнього педагога в контексті особистісного підходу // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління: зб. наук. пр. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. – Вип. 4. – С. 61–71.
4. Герасимов С.А. Педагогические средства воспитания толерантности у детей младшего школьного возраста [Электронный ресурс] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Герасимов Сергей Александрович. – Архангельск, 2004 – 269 с. – Режим доступа: <http://www.disserr.com/contents/106555.html/>, свободный. – Название с экрана.
5. Зиганшина Н.Л. Формирование толерантного поведения подростка в семье: дисс. ...канд. пед. наук. / Зиганшина Н.Л. – Казань, 2006. – 164 с.
6. Калина Н.Ф. Диагностика социального интеллекта личности // Журнал практического психолога. – 1999. – №5. – С. 14–17.
7. Канішевська Л.В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.07 / Канішевська Л.В. – К., 2011.– 489 с.
8. Киричук О.В. Індикатори і показники громадянського самовизначення особистості // Етнонаціональний розвиток в Україні на смак української

- етнічності в діаспорі: сутність, реалії, конфліктологія, проблеми та прогнози на протязі ХХІ століття. – Київ-Чернівці, 1977. – С.12–13.
9. Киричук О.В. Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу школи: нав.-метод. посібник для вчителів, студентів пед. навч. закладів / О.В. Киричук, О.М.Коберник. – К. : ІЗМН, 1998. – 106 с.
  - 10.Кравцов О.Г. Истоки становления и развития толерантной/интолерантной личности в подростковом возрасте // Мир психологи. – 2007. – №4 (52). – С. 57–64.
  - 11.Кузьминков И.И., Никонова Л.М. Духовные потребности как источник социальной активности личности // Социальная активность и свобода личности: межвуз. сб. науч. тр. ; под. обр. ред. К.М.Никонова. – Волгоград: ВПИ им. А.С.Сирафимовича, 1981. – С. 63–67.
  - 12.Куненко Л.О. «Ефект Моцарта» або звуковий вітамін С» / Л.О.Куненко // Дефектологія. – 2002. – №1 – С. 9–12.
  - 13.Мальковская Т.Н. Воспитание социальной активности старших школьников: уч. пособие / Т.Н.Мальковская. – Л. : ЛГПИ им. А.И.Герцена, 1973. – 172 с.
  - 14.Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 6 (1). – С. 238–244.
  - 15.Матвієнко О. Виховання толерантності починається з учителя // Рідна школа. – 2005. – №6. – С. 29–32.
  - 16.Матвієнко О.В. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до виховної діяльності / О.В.Матвієнко. – Івано-Фр. : НАІР, 2015. – 276 с.
  - 17.Петрушенко В.Л. Онтологія соціального. Поняття та зміст соціальних якостей // Філософія: Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищих закладів освіти 1–2 рівнів акредитації. – [4-е видання, стереотипн.]. Львів: «Новий світ» – 2000», 2006. – С.451–456.
  - 18.Петько Л.В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія і практика [Монографія]. – К. : ВМУРОЛ «Україна». – 2010. – 268 с.; бібліогр. : С. 249–267. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8143>
  - 19.Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Уайз, 1965 р.) // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі: зб. наук. праць № 9 (11). – К. : Університет «Україна». – 2012. – С. 84–95.
  - 20.Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
  - 21.Приходченко К.І., Литвин Л.Є. Діагностика у виховному процесі // Виховна робота в школі. – 2006. – №7. – С. 2–33.

22. Савчин М. В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Савчин Мирослав Васильович. – К., 1997. – 447 с.
23. Семиченко В.А. Психологія емоцій. – К. : «Магістр – S», 1998. – 68 с.
24. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3: Народження громадянина. – 1977. – 670 с.
25. Тернопільська В.І. Довідник з виховної роботи зі студентами / В.І.Тернопільська, Т.В.Коломієць, І.О.Піонтківська. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2014. – 264 с.
26. Тернопільська В.І. Психологія для старшокласників: соціально-комунікативний аспект: навч посібник, – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 308 с.
27. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження : [Монографія]. – Вид.-во ПП «Рута», 2008. – 300 с.
28. Тернопільська В. І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.07 / Тернопільська Валентина Іванівна. – К., 2009. – 573 с.
29. Тернопільська В. І. Особливості виховання толерантності у дітей молодшого шкільного віку // Особливості виховання толерантності у дітей молодшого шкільного віку. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2014. – Вип. 82, Ч.1., С. 66–71.
30. Тернопільська В. І. Психологія для старшокласників (від самопізнання до соціальної відповідальності): навч. пос. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 272 с.
31. Філософський енциклопедичний словник / [голова редкол. В. І. Шинкарук]; НАН України Інститут філософії ім. К.С. Сковороди. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
32. Філософський словарь. – М. : Проспект, 2008. – 496 с.
33. Філософський энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 1998.-576 с.
34. Чернуха Н.М. Формирование социальной активности студентов в современном интеграционном образовательном пространстве // Освітня політика держави : філософія, методологія, практика. Тематичний випуск. – К., 2014. – С. 137–140.
35. Чернуха Н.М. Інтеграційна єдність навчання і виховання у сучасному освітньому просторі вищого навчального закладу // Вісник Черкаського ун- ту. Серія «Педагогічні науки». – 2014. – № 24 (317). – С. 125–130.
36. Шаврина О.Г. Формирование межличностной толерантности старшеклассников : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О. Г. Шаврина. – Курган, 2005. – 23 с.
37. Щуркова Н.Е. Этика школьной жизни / Щуркова Н.Е. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 192 с.

38. Kovalynska I.V., Ternopil'ska V.I. A Survey of multicultural education in Ukraine: state approach // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. – P. 256–259.
39. Lytvynenko Oksana. Out-of-school activities as a factor of social activity formation in schoolchildren // Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2016. – S. 306–309.
40. Matviienko Olena. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.
41. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 467–472.
42. Pet'ko Lyudmila. About socio-culturological content in teaching subjects // Development strategy of science and education: Collection of scientific articles. – Fidelite editions, Namur, Belgique, 2017. – P. 316–319.
43. Ponomarova O.Y. Features of becoming tolerant personality in senior school age // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. – P. 472–475.
44. Ternopil'ska V.I. The role of self-government in development of leadership qualities among students // Problems of development modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. – EDEX, Madrid, España, 2016. – P. 327–330.
45. Kravets N.P. Correct values of illustrations in literature textbooks for mentally retarded pupils / Kravets N.P. // Trends in der Entwicklung der nationalen und internationalen Wissenschaft: Sammelwerk der wissenschaftlichen artikel. – Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2016. – S. 302–306.

Анотації

УДК 37.034

Тернопільська В.І., Литвиненко О.Г., Пономарьова О.Ю. Толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості.

Здійснено аналіз понять «соціальність», «активність», «соціальна активність», «толерантність». Виокремлено домінуючі умови взаємовідносин, де толерантність виступає як одна із детермінант формування соціально-активної взаємодії особистості із середовищем. Охарактеризовано толерантність як моральну цінність особистості.

***Ключові слова:** соціальна активність, особистість, толерантність.*

Тернопольская В.И., Литвиненко О.Г., Пономарёва О.Ю. Толерантность как детерминанта формирования социальной активности личности

Проведен анализ понятий «социальный», «активность», «социальная активность», «толерантность». Выделены доминирующие условия взаимоотношений, где толерантность выступает как одна из детерминант социально-активного взаимодействия личности со средой. Охарактеризовано толерантность как нравственную ценность личности.

***Ключевые слова:** личность, социальная активность, толерантность.*

Ternopilska V., Lytvynenko O., Ponomareva O. Tolerance as a determinant in the formation of social activity of personality.

The notions «social», «activity», «social activity», «tolerance» are analyzed; Dominant conditions of relationships, where tolerance is understood as a determinant in socially active interaction of personality with the environment, are distinguished; tolerance as a moral value of a personality is characterized.

Key words: personality, social activity, activities, tolerance.